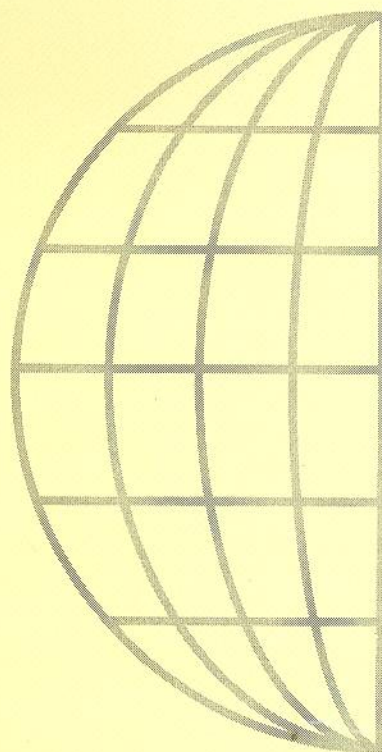
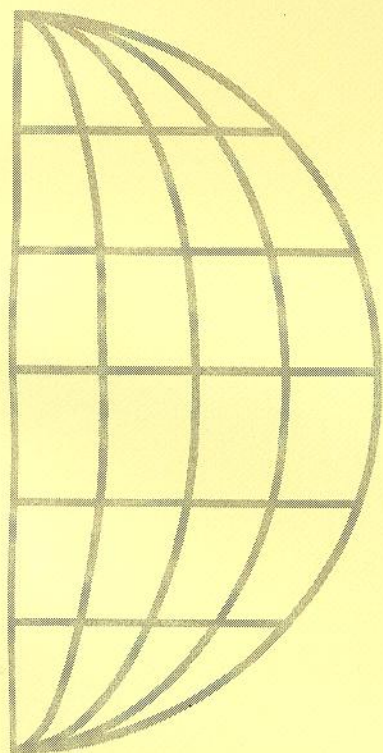

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ"
БЛАГОЕВГРАД

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ЕЗИКОВ СВЯТ

ORBIS LINGUARUM

5

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
“НЕОФИТ РИЛСКИ”

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ЕЗИКОВ СВЯТ

Том 5

Благоевград

2008

СЪДЪРЖАНИЕ

ЕЗИКОЗНАНИЕ

- Антоанета МИХАЙЛОВА*. ПО ВЪПРОСА ЗА ЗАЛГОВИТЕ ОТНОШЕНИЯ В ПРАГЕРМАНСКИ И ПРАСЛАВЯНСКИ ЕЗИК. 7
- Валентина ПАЧЕВА*. ГОЛОВНИ І ДРУГОРЯДНИ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ У ЗАПОРІЗЬКО-НАДАЗОВСЬКИХ ГОВІРКАХ. 15
- Лъчезар ПЕРЧЕКЛИЙСКИ*. КОНВЕРСИАЛНИТЕ NOMINA ACTIONIS ET RESULTATIVA ОТ ЖЕНСКИ РОД В МАРИИНСКОТО ЕВАНГЕЛИЕ. 20

С Е М А Н Т И К А

- Милена ЛЕВУНЛИЕВА*. SEMANTICS AND MORPHOLOGY OF LIQUID TIME. . . 24
- Дешка МАРГАРИТОВА*. INCREASING MOTIVATION AND OPTIMISING LEARNING. 31

П Р А Г М А Т И К А

- Дора ИВАНОВА*. СОЦИО-ПРАГМАТИЧНИ АСПЕКТИ НА ВЕЖЛИВОСТТА: РЕЧЕВИЯТ АКТ В РУСКИЯ ДИСКУРС ОТ НАЧАЛОТО НА ХХ ВЕК (върху литературен материал). 40

МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО

- Сашо РАНГЕЛОВ*. УСВОЯВАНЕ НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА В БЪЛГАРСКОТО НАЧАЛНО УЧИЛИЩЕ. 47

ЕЗИЦИТЕ НА ЛИТЕРАТУРНАТА ТВОРБА

- Robert McPARLAND*. CHARLES DICKENS AND HIS WORLD OF READERS. 64
- Magdalena PETROVA*. LA REINVENTION DE LA CONTINUITE ENTRE LE PASSE ET L'ACTUALITE DANS L'OEUVRE DE JACQUES FERRON FERRON LECTEUR DE PROUST. 72
- Maria ANDONOVA*. THE RUDIMENTS OF STREAM-OF-CONSCIOUSNESS TECHNIQUE IN THE FIRST TWO CHAPTERS OF THE NOVEL "A PORTRAIT OF THE ARTIST AS A YOUNG MAN" BY JAMES JOYCE. 84
- Таня СТОЯНОВА*. ИЗДАТЕЛСКАТА ПОЛИТИКА НА "ХЕМУС" ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА. РОЛЯТА НА РАН ВОСИЛЕК. . 91
- Ана МАРТИНОСКА*. ГАТАНКИТЕ И ДЕТСКИТЕ ГОВОРНИ ИГРИ – ОД ФОЛКЛОР ДО СОВРЕМЕНИ ФОРМИ. 98
- Нина МИРЕВА*. ПРОЧИТИ НА ФИЛОСОФСКИЯ ТЕКСТ. 108

РЕЦЕНЗИИ

- Антони СТОИЛОВ*. СПИСАНИЕ „БЪЛГАРСКА РЕЧ“ – СПИСАНИЕ ЗА ЕЗИКОЗНАНИЕ И ЕЗИКОВА КУЛТУРА, ГОДИНА XII/2006 (КН. 2–3) И ГОДИНА XIII/2007 (КН.1 И КН. 2). 112
- Люба АТАНАСОВА*. НЕУМИРАЩА ЛЮБОВ (Спасимир Тренчев). 114
- Цветан РАКЪОВСКИ*. ВАСИЛ ПУНДЕВ И ГРАНИЦИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА (*А. Велкова*, В. Пундев и българската литература). 116

IN MEMORIAM

- Михаела КУЗМОВА*. ВЕСА КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА 118

**ПО ВЪПРОСА ЗА ЗАЛОГОВИТЕ ОТНОШЕНИЯ
В ПРАГЕРМАНСКИ И ПРАСЛАВЯНСКИ ЕЗИК**

Антоанета МИХАЙЛОВА

Der vorliegende Artikel berichtet über die Entstehung der Passivformen im Deutschen und im Bulgarischen auf der ältesten Stufe ihrer Entwicklung. Ausgehend davon, dass schon im Indoeuropäischen die Notwendigkeit zum Ausdrücken der „Abgewandtheit“ des grammatischen Subjekts von der Handlung vorhanden war, wird die Entwicklung des Modells der Verbindung eines Adjektivs mit einem Hilfsverb mit Grundbedeutung „sein“ verfolgt, das als Grundlage zum Ausdrücken von Nicht-Aktiv dient. Es waren zuerst die nichtparadigmatisierten Medialformen, die diese Aufgabe erfüllten. Erst später entstanden die analytischen Passivformen, die heute in den beiden Sprachen das Zentrum des Passivfeldes bilden.

Всички днешни езикови форми, в частност деятелен и страдателен залог, са резултат от многовековното историческо развитие на езика и следствие от различни, понякога противоположно действащи един спрямо друг фактори. В този смисъл развитието на една граматическа категория представлява нееднозначен и противоречив процес, при който от многото възможности за развитие е била избрана /се е наложила една [Котин 1998: 11]. Задача на науката е да изследва причините за налагането на точно тази една възможност. Трудността за това нараства и от факта, че промените в езика не са спонтанни или скокообразни. Минават много години, понякога векове, докато една промяна, настъпила в говоримия език, се наложи във всички области, където се ползва този език, сред всички носители на езика. А след това минават почти век – век и половина, докато тази промяна бъде фиксирана писмено [Харалампиев 2001: 12] и стане книжовна норма. Друг е въпросът, че неграмотното население, живеещите в откъснати общности и други рядко спазват правилата на книжовната норма, на литературния език. Това от своя страна е “причина” за запазването на многобройните диалекти в езика, в конкретния случай – в българския и в немския език.

Стига се почти до парадокс. За формирането на един национален език са необходими векове: от езика на едно племе или на група близкородствени племена с течение на времето се развива безписмен общ език. На определен етап от историческото развитие на тези племена, когато те “узряват” за идеята за общ племенен “езиков съюз”, се налага общият им, разбираем за всички племена език, създава се (или се ползва чужда) писменост, която уж отразява състоянието на говоримия език. В никакъв случай обаче това не е езикът на всички говорещи го, а само на част от говорещите и пишещите този език; за тях е важно езиковите норми да не се променят често, за да е улеснена писмената комуникация помежду им. В същото време “живият”, говоримият език се променя: потъват в забвение лексикални единици, които вече не отразяват социално-политическия живот на общността; появяват се и се налагат нови словоформи, които се стремят да отразяват нововъведенията в актуалното ежедневие на хората; излизат от употреба граматически форми, които са станали междуременно трудни за използване поради появата на тяхно място на други, които биват предпочитани заради лекотата на изказа или заради прецизността при изразяване на мисли. Пишещите пак закъсняват с отразяването на настъпилите промени в писмена форма. А помежду си носителите на езика продължават да говорят език, който е разбираем за тях, особено в ежедневната му употреба, и се затрудняват в разбирането на написаните текстове. И това е продължавало векове.

Днес учените все още не са единни по въпроса за времето на поява на залога като категория и на залоговите отношения изобщо. Според някои залоговото отношение е било изразено още в акадския и египетския език, т. е. още в третото хилядолетие пр. Хр., а също и в древния еврейски и арамейски, по-късно в хетски, старогръцки, староиндийски, латински, готски и т. н. “Очевидно залогът е основна категория в езиковото съзнание и затова за пре-

даването на залоговите отношения твърде рано, още в древността, се търсят и постепенно се създават специални езикови вътрешноструктурни средства. Използването им води до тяхното включване в граматичната структура на езика. Прерастването на тази категория от семантичния план, където тя съществува в абсолютно всички езици, във вътрешноструктурния план сочи първичността и важността на този вид отношения, осъзнати, отразени и изразени в езиковото съзнание на хората.” [Данчева 1999: 9]

В писмени паметници от всички древни индоевропейски езици се срещат къде повече, къде по-малко форми за изразяване на залогови отношения. Това показва, че категорията залог вероятно е възникнала още в периода на индоевропейската общност и е продължила да се развива в отделните се и формирали се на по-късен етап различни индоевропейски езици. Според Вл. Георгиев [Георгиев 1984] граматичната категория залог възниква във втория подпериод на праиндоевропейския език, т. е. във времето от X до VII хилядолетие пр. Хр. Данчева [Данчева 1999: 10 и сл.] уточнява, че пасивът в индоевропейския език възниква по времето, “когато освен действието и свързания с него субект е започнала да се осъзнава и възможността за наличието на насоченост на действието към субекта, за който се е съобщавало”. Така на основата на разграничаването на “действие изобщо” и “действие за себе си” като опозиция на актива възниква медиумът. Впоследствие върху основата на граматикализирания медиум се формира пасивът за изразяване на “действие за субекта ..., причинено от друг агент”. Разграничаването отначало ставало само “чрез контекста или чрез включване на агент във фразата, но не и чрез вътрешноструктурните езикови средства, защото в съзнанието на говорещия индоевропеец то не е било така съществено, тъй като пасивът е бил считан за вид медиум”. По този начин първоначалната залогова опозиция се е оформила като двучленна, но на актива се е противопоставял медио-пасивът, който е изразявал медиални и пасивни отношения. А “преминаването на пасива от семантичен във вътрешноструктурен план” става доста по-късно, едва след като се разпада индоевропейската общност и отделните езици поемат самостоятелен път на развитие. Били са необходими много векове, за да се премине от семантичното различаване на активно, медиално и пасивно значение към тяхното изразяване със специални граматични (= морфологични) форми до пълното парадигматизиране на пасива, което според повечето езиковеди се е осъществило в етапа на самостоятелното съществуване и развитие на отделните индоевропейски езици след отделянето им от общността.

Възникването на прагерманския език [по Москалска 1985: 31] се датира от учените в периода 3000–1000 г. пр. Хр. и се определя като важен компонент в развитието на германската народност. Той се е развил от праиндоевропейските диалекти на т. нар. прагермански племена и в своето развитие показва редица новости във фонологичната система, в граматичния строеж и в словното богатство, които го отличават от останалите клонове на индоевропейския праезик. Предполага се, че прагерманският език се формира окончателно като такъв в периода 1200–800 г. пр. Хр., още преди по-голямата част от германските племена да напуснат първоначалните си земи. Поради неголямата територия, която са населявали, вероятно между германските племена са съществували тесни контакти, които определят сравнителната хомогенност на езика. Не се допуска наличието на различни езикови пластове, тъй като класическото родово общество не познава разделението на труда и социалното неравенство. В старогерманската политеистична религия обаче, в нейните митове и ритуали (погребални ритуали, жертвоприношения на животни и хора), се коренят известни наченки на функционално разслояване на езика.

Праславянският език от своя страна е „езикът-основа, от който възникват днешните славянски езици” [Буюклиев 1986: 17]. Прадедите на днешните славяни вероятно са населявали земите между реките Западен Буг, Днестър и Днепър и по различно време са влизали в контакт с много и различни други племена. За първи път Херодот (в V век пр. Хр.) споменава славянските племена нерви и будини. По-късно Плиний Стари и Тацит (I–II век сл. Хр.) също съобщават за бита и навиците на славянските племена. От началото на новата ера славяните

вече са добре познати в Европа. Те населяват сравнително обширна територия от Балтийско до Черно море, от река Западен Буг до Стара планина. Най-продължителни контакти славяните са имали с балтийските племена на север и с ираноезичните на изток, а от първите векове на новата ера – и с готите по крайбрежието на Балтийско море, както и между реките Днепър и Днестър. Централната част на славянската прародина – припетското Полесие, днешна южна Белорусия и северна Украйна – е люлката на общия праславянски език. В неговата история се очертават два периода. Периодът на ранния праславянски език продължава няколко хилядолетия и се характеризира с относителна стабилност на системата, поради обстоятелството, че не са осъществявани движения на много хора на далечни разстояния и контактите със съседни племена и народи са били по-скоро спорадични. Значителни промени в системата на езика се извършват през периода на късния праславянски език, когато славянските племена населяват огромна територия и влизат в контакт с многобройни други племена.

Тъй като и двата езика не са имали писменост, най-важните им характерни черти могат само да бъдат реконструирани, като се съблюдават две изходни точки: 1) те е трябвало да притежават най-важните характеристики на индоевропейското езиково семейство; 2) като всеки езиков клон в индоевропейския езиково семейство на прагерманския език, както и семейството на праславянския език, е трябвало да развие нови черти, които да го разграничат от останалите индоевропейски езици и да го направят родоначалник на нова група езици.

Трудно е да се установи, дори само приблизително, как точно са изглеждали формите за изразяване на пасивност/неактивност в прагерманския и праславянския език. Повечето учени предпоставят наличието на актив, пасив и медиум, като се опират на съществуването на такива форми в старогръцки език.

Още Дионисий Тракийски в своята прочута граматика формулира диатезата като граматично понятие. Андерсен [Андерсен 1989: 187] цитира Дионисий: “Es gibt drei Diathesen enérgeia, páthos und mesóthēs: enérgeia wie túptō, páthos wie túptomai und mesóthēs, was mal enérgeia mal páthos darstellt, wie péggēga, diéphthora, epoiēsámēn und egrapsámēn.“ Примерът túptomai за пасив обаче според Андерсен не е удачен, защото може да се интерпретира по два начина: Ich schlage mich (auf die Brust) – бия се (по гърдите) и Ich werde geschlagen – бивам бит, биат ме. Затова Андерсен отхвърля съществуването на mesóthēs като самостоятелна морфологична категория и твърди, че с нея се обозначават по-скоро онези глаголи, които комбинират активна форма с медиално значение или медиална форма с активно значение. В следствие на това Андерсен е на мнение, че в граматиката на Дионисий Тракийски са представени всъщност две самостоятелни диатези: enérgeia (= актив) и páthos (по-скоро медиум, отколкото пасив), който обхваща както типично медиални глаголи, съответно конструкции (като възвратните и реципрочните глаголи), така и самия пасив.

Може да се допусне, че тези начини за изразяване на залоговост, поне що се отнася до медиума и пасива, не са били достатъчно “стабилни”. Под това трябва да се разбира, че тези форми вероятно не са били достатъчно разпространени в говоримия език, т. е. – не са били обичайните начини за изразяване на отношенията между глаголното лице и глаголното действие, защото, изхождайки от днешното състояние на съвременния български и немски език (където фреквентността на употреба на страдателен залог/Passiv е в съотношение приблизително 1:10 спрямо деятелен залог/Aktiv), може да се твърди, че говоримият език почти не познава (= не използва) страдателен залог/Passiv. В нашето съвремие формите за страдателен залог/Passiv са присъщи предимно на научния език, а за наука в безписмения етап на развитие на народите едва ли може да се говори. Или другото предположение е, че медиални и пасивни форми/конструкции са били създавани изкуствено за нуждите на определена ситуация и използвани само в конкретен случай, в който е трябвало да се изрази нещо „специално“ – било то за да се представи авторът или говорещото лице като по-образовано, било за да се подчертае рязката граница между говоримия език (на простолюдието) и изискания (но невинаги фиксиран в писмена форма) език на по-висшата класа, „елита“ на обществото.

Или пък третата възможност е такива изрази да са били буквални преводи или описателни еквиваленти за форми от други езици, с чиито носители прадедите ни са били в преки (на говоримо ниво) или непреки (в писмена форма – като размяна на официални съобщения между владетели, писмено оформени закони и съдебни присъди или в по-късен етап описания на битки или на околността) контакти.

Във всички случаи обаче със сигурност са съществували езикови възможности за изразяване на диатезата и конкретно на отношението граматически подлог \neq вършител/причинител на действието. Че тези езикови възможности не са били свършени (в днешния смисъл на тази дума), не подлежи на съмнение.

За морфологична база на пасива в германските езици се приема индогерманският медиум, поне що се отнася до формите на синтетичния медио-пасив в готския език (единствения писмено засвидетелстван старогермански език). По отношение на функциите му обаче пасивът не може да се разглежда нито като произведен от медиума, нито като негово продължение. Още Габеленц [с.v.d.Gabelenz, 1861, цит. по Котин 1998: 45] установява, “че пасивната функция почти навсякъде се е развила вторично от други функции, докато медиумът, където той не се е развил семантично, се появява тясно свързан със своите лични окончания без доказуеми функционални промени”. Може би точно тук трябва да се търси причината за развитието на аналитичните пасивни форми: недоразвитата докрай поради така стеклите се исторически обстоятелства система на медиума е била обречена на отмиране, а езикът е потърсил други средства за изразяване на същите отношения.

Освен това в науката съществува мнението, че в диатезата се включва и понятието състояние. Това обаче предполага неизбежно и включването на аспекта при обясняване на особеностите на пасива. Опозицията процес:състояние принадлежи несъмнено на аспекта. А глаголното действие най-общо казано е или “обърнато” към (граматичния) подлог, или е “отвърнато” от него. На тази основа някои твърдят, че пасивът в ранните епохи от развитието на немския език е както залогова, така и аспектна категория, т. е. липсват две самостоятелни категории аспект и залог – налице е една аспектually-залогова диатеза. Това схващане намира оправдание в обстоятелството, че при реконструирането на медиалната флексия в индоевропейския език някои учени установяват генетично родство с перфектната флексия. В съвременния немски език учените сочат т. нар. статив за форма, която изразява връзка между завършеност на действието и неактивно състояние на граматичния подлог: *Die Tür ist geschlossen.* – Вратата е затворена.

Според Котин [Котин 1998: 27] категорията залог в немски език е подобна на категорията аспект на глагола (*Verbalaspekt*) в славянските езици, защото тези две категории образуват опозиционна система, в която меродавна е не отразяващата, а интерпретационната доминанта. В това си схващане той е подкрепен и от други учени. Така Кристофър Бийдъм твърди през 1987 г. в заглавието на една своя статия „*Das deutsche Passiv: Aspekt nicht Genus verbi*“, без да привежда примери от историческото развитие на езика. Той предприема просто нов анализ при разглеждане формата, значението и синтаксиса (т. е. възможностите за комбиниране), за да докаже, че естеството на пасива е същото, както и на перфекта.

Постулираната от някои автори аспектually-залогова диатеза на състоянието в общия индогермански основен език предполага тясна преплетеност на категориалните компоненти, която не е запазена в първоначалната си форма в нито един от съвременните индогермански езици, а е налице само в отмерлите вече езици – като хетски, език от групата на анатолските езици, който се е говорил в Хетското царство в днешна Мала Азия през второто хилядолетие пр. Хр. Приема се, че хетският език представлява най-старото разклонение на индоевропейския праезик [Бусман 2002: 277].

Прагерманският език наследява много от характерните черти на богатата на флексии морфологична система на индоевропейския праезик, като естествено претърпява редица промени и стига до някои нововъведения. Глаголът в индоевропейския език притежава категориите лице, число, време (неясно преплетена с вида на глагола), залог и наклонение. Прагерманският език наследява тези категории и притежава три лица, три числа (единствено, мно-

жествено и двойствено), две времена (презент и претеритум), два залога (актив и медиопасив) и три наклонения (индикатив, императив и оптатив). От характерните черти на индоевропейския прагермански език наследява: основообразуващите суфикси, аблаута, флексията и редупликацията. Окончанията за образуване на причастия в прагермански и в по-късния старовисоконемски са също наследство от индоевропейския праезик: *-nt, *-no, *-to. Например: староиндийски bhāga-nt, гръцки phéro-nt, двете със значение tragend, староиндийски śru-tá = gehört, латински lauda-t-us = gelobt, старовисоконемски gi-bog-an, срв. старобългарски съкрѣтъ-съкрѣвѣтъ, пожрѣтъ-пожрѣвѣтъ.

Повечето автори изказват мнението, че индоевропейският медиум все още съществува в прагерманския език, но вече е в процес на разпадане. Изхождайки обаче от сложната преплетена система на глаголните категории за време, наклонение и залог в индоевропейски и впоследствие в латински, гръцки и санскрит, Котин (Котин 1998:61) изказва хипотезата, че германският език “запазва първичността на обектно ориентирания перфект и субектно ориентирания имперфект” и я доразвива.

Преобразуването на аспектуално-темпоралната система естествено съществено променя някогашната залогово-аспектуална констелация. Това засяга на първо място новото тълкуване на присъщата залогово-аспектуална семантика в предимно темпорална, чрез която се проявява действието на някогашните неактивни имперфектни форми на ранния индоевропейски език в прагермански като активни форми в презент (като категория на “настоящото”). В противовес на това се образува медиопасивна форма, при която цялата опозиция е направлявана от флексията на окончанията.

Индоевропейският перфект, който продължава живота си в германския претеритум (по своите форми) е запазил формално (т. е. само по отношение на флексията (flexionsmäßig)) своята първична активна съотнесеност (Aktiv-Bezogenheit), като не е образувал медиопасивни форми в прагерманския език.

Индоевропейският аорист от своя страна, който в своите форми (също както и перфект) се е смесил в германския претеритум, е загубил при това не само своето някогашно аспектуално значение на “моментно настъпило съответно променено състояние”, но също и някогашната медиална семантика и е следвал в голяма степен общата логика на развитие на индоевропейския перфект. Нововъзникналата опозиция е представлявала едно извънредно нестабилно равновесие, защото всички препятствия по пътя на произвеждане на една симетрична на презент активно-пасивна опозиция в перфект (германския претеритум) са били отстранени още в индоевропейския език.

Германският език не образува подобно на презент регресивно насочена медиопасивна форма и в претеритум, а избира друг път на развитие: чрез спомагателен глагол, свързан с минало причастие.

Готският език отразява началния стадий на това развитие. А в западните германски езици се наблюдава неговото пълно разгръщане, като аналитичните конструкции с неактивно значение се налагат не само в презент, но и стават единственото морфологично средство за изразяване на пасив.

Разглеждайки готската залогова система като архаична и като представител на общия германски език, Котин [Котин 1998: 72] прави следните заключения:

Германският език обединява в своята глаголна система остатъчни явления (Relikterscheinungen) от индоевропейската епоха – преди всичко останки от първична обвързаност на аспектуалната и залоговоприсъщата опозиция – със съществени изменения на залоговата система, които са свързани както с общите тенденции в развитието на индоевропейските езици, така и със спецификата на германските езици – на първо място новото тълкуване на аспектуалната система на вербалните опозиции в предимно темпоралната система.

Важна черта за съдбата на немския език в развитието на залога в прагерманския език е развитието на синтактичните конструкции sein + PP и werden + PP, при което точно последната добива особена стойност. Синтактичният статус на тези конструкции предполага, че съответните глаголи в значителна степен са запазили първоначалното си лексикално

значение, а неактивната семантика се предава предимно чрез миналото причастие. Въпреки това още в готски език се забелязва тенденция към по-нататъшно граматикализиране.

Още в прагерманския език се очертава ясна тенденция за постепенна промяна в типа на направляване при изразяване на неактивно значение, при което точно конструкцията *werden* + PP е от съществено значение за немския език. Най-общо казано членовете на “полето на неактивността” в готския език (и в прагерманския) показват сложно преплитане на категориално-семантични и граматични същностни белези, които само отчасти са се запазили в западните германски езици и по-специално в старовисоконемски.

Следователно център на полето на залоговостта в готския език е синтетичният медиопасив, а нововъзникващите конструкции *waigran* + PP и *wisan* + PP са разположени в периферията.

Готският език е единственият германски език, в който в писмена форма са засвидетелствани флектирани форми на медиопасив. Шрьодер [Шрьодер 1957: 1] ги нарича “остатъци от индогерманския медиопасив в пасивна употреба”. Те се използват само в презенс индикатив и оптатив и според автора са в процес на отмиране. На липсата на претеритални медиопасивни форми Котин [Котин 1998: 61] отдава и установеното от Гухман [Гухман 1977: 35] съотношение 40:6 между активни и медиопасивни форми. Оттук идва и предположението, че вероятно и в прагерманския език са били налични само тези форми. Това пък води до следващото предположение, а именно, че езикът е бил принуден да развие други средства за изразяване на медиалност и пасивност.

Котин [Котин 1998: 57] установява следните особености в развитието на диатезните отношения в предписмения период от развитието на немския език:

В ранната индоевропейска епоха е съществувала една относително единна аспектуално-залогова опозиция на ориентирания към обекта перфект и на ориентирания към подлога имперфект. При това имперфектът е бил хетерогенен и е показвал еднозначна тенденция към разцепване. Опозицията се е насочвала чрез апофония (аблаут) чрез флексия на окончанията и редупликация, а при някои (по-късни) форми и чрез предпоставен аугмент.

В късната индоевропейска епоха са съществували паралелно тричленната аспектуална опозиция презенс:перфект:аорист, направлявана от флексия на основата, и бинарната регресивно насочвана залогова опозиция актив:медиум. Между двата типа категориални противопоставяния са съществували взаимоотношения, но те вече не са представлявали едно единство.

В прагерманската епоха се извършва преобразуване на някогашната аспектуална опозиция в преимуществено темпорална и нейното ограничаване до две категории: презенс (по форма и отчасти по значение съответстващ на индоевропейския презенс) и претеритум (базиращ върху индоевропейския перфект, но отчасти и върху аорист, които се смесват в германския претеритум). Преобладаващият тип граматично направляване е вътрешната флексия (промяна на коренната гласна) или регресивно направляване чрез дентален суфикс при слабите глаголи. Залоговата опозиция се превръща в противопоставяне на актив и (медио)пасив чрез регресивно направляване.

За историческия развой на българския език не ми е известно такова “преходно” стъпало, каквото представлява готският език в историята на германските езици, което в писмено фиксиран вид да показва непосредствените връзки на днешния език с индоевропейския праезик. За тези връзки се съди изключително и почти само по реконструирани форми и структури, по установени прилики и еднаквости между различните славянски езици, по общи лексикални единици в български и другите балкански езици, по писмени паметници от доста по-късен период.

Как е звучал българският език в предписмения период (VI–IX век) може да се предполага само въз основа на индиректни доказателства. Това са преди всичко запазени славянски наименования на географски обекти. Тези архаични славянски топоними от днешна Гърция, южна Албания и Румъния, наред с ранните славяно-български заемки в гръцки, албански, ру-

мънски и унгарски език, са живи свидетелства за стария праславянски език. Сред тях за най-архаични се приемат топонимите в Гърция и заемките в гръцки език, защото по територията на днешна Гърция славянското население е било асимилирано най-рано. Във византийските хроники от онова време също се срещат наименования на местности на стария славянски език, както и имена на славянски племенни вождове от периода VI–IX век. Тези източници дават материал за изследване предимно на фонетичните промени в българския език.

Глаголът в праславянския език е притежавал три лица, три числа и добре развита темпорална система, в която не всички форми са наследени пряко от индоевропейския праезик. Така например в праславянския език няма темпорални форми, които са образувани с аугмент и редупликация. Наложило се е схващането, „че имперфект и перфект са образувани на славянска основа. Няма следи и от форми за медиален залог и за конюнктив и императив. Повелителното наклонение в праславянски се развива върху индоевропейския оптатив (желателно наклонение)” [Буюклиев 1986: 21].

За граматикализиране на пасива важна роля е изиграл общият индоевропейски “модел на свързване на прилагателното име със спомагателния глагол със значение на “съм” [Данчева 1999: 222] и този модел е залегнал впоследствие в основата на изграждането на аналитичните пасивни форми поради приликите между отглаголно прилагателно име и същинско причастие.

За българския език повечето учени признават съществуването на пет глаголни времена на страдателния залог още в старобългарския период. Формите му се образуват от спомагателния глагол *бити* и страдателно причастие. Макар да не е установен произходът на страдателните форми в българския език, тъй като в праславянски не са засвидетелствани такива, а старобългарските страдателни форми не показват пряка връзка с индоевропейския медиум, те от самото начало ясно изразяват пасивност. През всичките периоди от развитието на българския език обаче причастно-страдателните конструкции имат за конкуренти амбивалентните възвратно-страдателни конструкции.

Ядрото на залоговото поле се заема от морфологичната категория залог на глагола, изразена чрез парадигмите на актива и на пасива, а различните синтактични конструкции (към които принадлежат и възвратно-страдателните в български език), както и словообразователните и лексикални групи, които са маркирани по отношение на активни съответно неактивни (в т. ч. пасивни) значения, образуват периферията. Между ядрото и периферията, а също и в самото ядро, и в периферията, съществуват динамични взаимоотношения, които водят до промени. Така някои структури, принадлежали на ядрото, биват изтикани към периферията или изобщо от полето и мястото им заемат структури от периферията или такива, които преди това не са принадлежали към полето.

Непризнаването на трети залог на глагола в съвременния български език наред с деятелния и страдателния, от една страна, и далеч по-високата фреквентност на възвратно-страдателните конструкции в сравнение с причастно-страдателните, от друга, очевидно затруднява обясняването на разположението на двете възможности за изразяване на пасивност в полето на залога. Тази “борба” за заемане на ядрото в полето на залога, която се е водила през всичките етапи от развитието на българския език, не е приключила. Склонна съм да приема, че причастно-страдателните конструкции стават все по-“книжни”, а възвратно-страдателните – все по-“разговорни”, но това мнение е по-скоро интуитивно и се нуждае от задълбочено изследване.

Заключение. Още за общия индоевропейски език е установена необходимостта за изразяване на неактивност. За целта езикът развива медиални конструкции, следи от които са запазени и в съвременните немски и български езици, без при това медиумът да е парадигматизиран, което и до днес периодично става повод за нови полемики относно съществуването му в двата езика на съвременното ниво от тяхното развитие.